

کتیبه الیمایی

نقش برجسته ایزه

رسول بشاش

نقش برجسته ایزه در دی ماه سال ۱۳۶۶ مورد بازدید هیأت کاوشهای مرکز باستان‌شناسی ایران (سابق) به سرپرستی آقای اسماعیل یغمایی قرار گرفت. این نقش بر قطعه سنگی از نوع سنگ آهک با ابعاد حدود ۴۰، ۴۵، ۱۲۵ سانتیمتر با کیفیت کارحجاری نه چندان هنرمندانه حک شده است. عکس شماره ۱ این اثر بنا بر گزارش اداره کل میراث فرهنگی استان خوزستان در فاصله حدود ۳۰ کیلومتری شرق شهرستان ایزه در عملیات احداث جاده گاز در راهی فرعی که از جاده ایزه به دهسز نزدیک به بقایای پل تاریخی شالو جدا می‌شود و به روستای شهید کیانی می‌رود به دست آمده است.

وضع قرار گرفتن چهار صورتی که هر کدام به طور نمادین جامی در دست چپ گرفته و دست راست خود را به پشت نفر بعدی گذاشته‌اند، این تصور را در پیونده القا می‌کند که حداقل تصویر نفر پنجمی نیز در این نقش برجسته وجود داشته است که متأسفانه در ناحیه شکستگی سنگ از بین رفته است. این سنگ در اثر گذشت زمان بسیار کهنه و فرسوده شده و فشار ضربات و صدمات فراوانی را چه در گذشته و چه حال بر خود تحمل کرده است. از سوی دیگر عوامل جوی از جمله آب و هوا، باد و باران چنان رسوباتی در پیکره این سنگ پدید آورده‌اند که باعث محو شدن شدید خطوط و نقوش

عکس شماره ۱

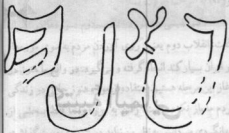
روی آن شده است.

این نقش برجسته از چهار تصویر انسان از روبرو در حالت لمبیده و پیاله به دست، و دو اسم و یک علامت مشخصه تشکیل یافته است. تصویرهای انسانی که دوه‌دو با هم و در کنار هم قرار دارند هر کدام پیاله‌ای در دست چپ گرفته، و دست راست را به نشانه اتحاد و دوستی در ناحیه پشت نفر بهلویی قرار داده‌اند. با این تفاوت که دو نفر اول هر دو مرد (عکس شماره ۲) ولی دو نفر بعدی یکی مرد و دیگری زن تصور شده‌اند (عکس شماره ۳). نوشته‌ها که به خط آرامی الیمایی هستند در دو محل متفاوت بر سطح نقش برجسته نفر

عکس شماره ۲

عکس شماره ۳: این تصویر نشان‌دهنده یک نفر است که دست راستش را به پشت نفر بعدی گذاشته است. این تصویر نیز در این نقش برجسته وجود داشته است که متأسفانه در ناحیه شکستگی سنگ از بین رفته است.

طرح شماره ۱

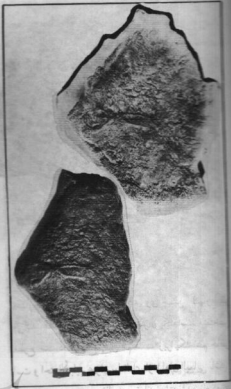

طرح شماره ۲

عکس شماره ۳

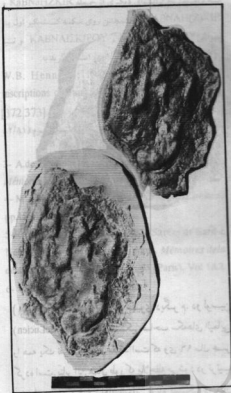
شده‌اند. نوشته اول در ناحیه سمت چپ سر نفر اول (طرح شماره ۱) و نوشته دوم در ناحیه سمت چپ نفر آخر به صورت بسیار محو و تغییر شکل یافته‌ای به چشم می‌خورند. علامت انحصاری که خاصه شاهان الیمایی است (عکس شماره ۴ و طرح شماره ۲). به شکل ترکیب ماه و یک ستاره در میان آن و یک اصطلاحاً لنگر کشتی در سمت راست سر نفر اول یا مابین سر دو نفر اول و دوم حک شده است. مجموعه نوشته اول که شامل ۷ حرف است از بالا به پایین در دو ردیف از سمت راست به چپ کنده شده‌اند (۴ حرف در بالا و ۳ حرف در پایین). اثر حکاکی این حروف شاید به میزان بیش از هفتاد درصد و گاهی صد درصد محو و زایل شده‌اند، علیهذا به کمک قالب‌گیری با موم نسخه‌برداری و سپس قرائت گردیدند (عکس شماره ۵). نوشته حاصله از این طریق پس از حرف‌نویسی نام بسیار مشهور و معروف و مورد بحث مربوط به سلسله محلی "کمنسکیر"ها (Kamnaskires) در خوزستان را به شکل KMNŠKYR^۱ به دست داد که نگارنده آنرا در این مقاله بنا بر منابع و مأخذ مربوط به سلسله کمنسکیرها و نقوش نقش برجسته مورد بحث سر سلسله شاهان الیمایی یعنی کمنسکیر اول (Kamnaskir I) فرض می‌گیرد. نوشته دوم همان طور که اشاره شد در ناحیه سمت چپ سر تصویر نفر چهارم حک شده است. این نوشته از چند حرف تشکیل یافته که متأسفانه اثر حروف کاملاً خورده و ناپدید شده‌اند به طوری که قالب‌گیری هم در این مورد راه گشای مسئله نبود. لذا

عکس شماره ۱

ساجار با کمک اسناد تاریخی و خود سیاهه بسیار مهیسی که سحر و نامشخص روی سنگ باقی مانده است، و نیز عکسهای گرفته شده (عکس شماره ۶) نگارنده آن را به طور آزمایشی با نام بانوی کمشکیر سوم یعنی ملکه آنزاز ANZAZHE مقایسه کرده و به صورت $\frac{\text{ANZAZHE}}{\text{S...}}$ بازسازی و ANZAD حرف نویسی و آوانویسی می نماید. با این فرض آيا ANZAD نمی تواند همان ANZAZHE بانوی کمشکیر سوم (Kamnaskir III) شاه الیمایی باشد که در کنار وی قرار دارد؟ بنا بر این از چهار صورت مطرح شده بر نقش برجسته ایده نامه‌های نفر اول به طور یقین و نفر چهارم به طور بازسازی شده و آزمایشی مشخص شدند. حال ببینیم چرا اسامی نفرات دوم و سوم حک نشده‌اند.

۱. دولافسویه (Allotte de la fuye) جدول سلسله کمشکیرها را بر مبنای سکه‌های موجود مربوط به این سلسله

عکس شماره ۵

را چنین می آورد:

حدود ۱۵۰ سلوکی مطابق با ۱۲۴ ق.م	کمشکیر دوم (شاه بزرگ)
حدود ۲۴۱ سلوکی مطابق با ۸۱/۸۲ ق.م	کمشکیر سوم (همسر بانو آنزاز)
حدود ۲۴۱ سلوکی مطابق با ۷۲ ق.م	کمشکیر چهارم

طبق این جدول دولافویه کمشکیر همسر ملکه آنزاز را کمشکیر سوم تعیین می کند. این ترتیب را چنانچه فرض نگارنده در این مقوله درست باشد، نقش برجسته ایده نیز تأیید می کند. در صورتی که م. ا. ر. کالنج (M. A. R. Colledge) به نقل از هینز (Hinze) و لوریدر (Le Rider) کمشکیر همسر ملکه آنزاز را در جدول سلسله شاهان الیمایی کمشکیر دوم

عکس شماره ۶

۸۱/۸۲ ق.م) مسی آورد^۴ از سوی دیگر م. دو لوسین (Macrobioi deLucien) کمنسکیر صاحب سکه‌های الیمایی را همه یک نفر می‌داند و معتقد است که وی ۹۶ سال عمر کرده است. بنابراین همان طور که ملاحظه می‌شود در ترتیب و تعداد و حتی وجود شاهان الیمایی به نام کمنسکیر در میان محققین اختلاف نظر وجود دارد. به طوری که برخی تعداد آنها را تا قبل از میلاد ۴ نفر، بعضی ۳ نفر و عده‌ای هم همه آنها را یک فرد واحد می‌دانند. دولافویه، کمنسکیر همسر آنزاز را کمنسکیر سوم می‌داند در حالی که هینز و لوریدر وی را کمنسکیر دوم گرفته‌اند و به وجود کمنسکیر دوم یعنی "کمنسکیر شاه بزرگ" طبق جداول خود موجودیتی قائل نشده‌اند. لیکن کشف کتیبه‌های الیمایی برده نشانه و مسجد سلیمان مربوط به کمنسکیر شاه بزرگ (۱۳۹ ق.م) که ظاهراً باید بعد از اظهار نظر لافویه، هینز و لوریدر باشد ثابت می‌کند که کمنسکیر دوم با عنوان شاه بزرگ در حد فاصل زمانی بین کمنسکیر اول (۱۶۳ ق.م) و کمنسکیر سوم همسر بانو آنزاز (۸۱/۸۲ ق.م) در سرزمین الیمایی حکومت کرده است. اتفاقاً نقش برجسته ایزده هم ضمن تأیید نظر دولافویه مبنی بر وجود کمنسکیر دوم، نظر هیننگ (W.B. Henning) را هم که در خصوص معنای نام کمنسکیرها (Kamnaskires)

اظهار نظر کرده است تأیید می‌کند. وی چنین اظهار نظر می‌کند: کلمه کمنسکیر همیشه به عنوان یک اسم مشخص مطرح است که در واقع چنین هم هست زیرا یک اسم خاص است و احتمالاً باید عنوان نسله‌ای از شاهان الیمایی باشد. که در این صورت همین نظریه می‌تواند نوشته نشدن نام دو نفر بعدی در نقش برجسته ایزده را که آنها نیز جزو کمنسکیرها باشند، توجیه کند.

حال با آنچه گذشت و با توجه به مضمون کتیبه و نقوش نقش برجسته ایزده می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که: نفر اول نقش برجسته که نامش در سمت چپ سرش آمده است کمنسکیر اول یا همان سرسلسله کمنسکیرها (۱۶۳ ق.م) است. نفر دوم کمنسکیر دوم یا همان کمنسکیر شاه بزرگ است که همان شاه الیمایی در کتیبه‌های برده نشانه و مسجد سلیمان (۱۳۹ ق.م) می‌باشد. نفر سوم کمنسکیر سوم همسر ملکه آنزاز (۸۱/۸۲ ق.م) و بالاخره نفر چهارم که با اندامی ظریفتر از سه بیکره مردانه دیگر در این صحنه خودنمایی کرده است خود ملکه آنزاز باشد (عکس شماره ۷). و با توجه به شکستگی سنگ چنانچه نفر پنجمی نیز در صحنه بوده که در اثر

البته برای این نام قرانتهای دیگری از جمله KaBNAHZKIR و KABNAH(Z)KIR و همچنین روی سکه کمشکیر اول به یونانی KAMNAΣKIPPOY و KABNAIΣKIPPOY و نیز KWNSKYR یا KBNSKYR آمده است. بنگرید به:

W.B. Henning.: 1979 "The monuments and inscriptions of Tang-i sarvak". *Acta Iranica* 15, pp. [372,373]

۲- طبق سکه‌های موجود به نام وی و همسرش کمشکیر سوم (۸۱/۸۷ ق.م).

3- A.de la faye.; 1905; " Monnaies de L'Élymaide". *Mémoires de la Délégation en Perse* 8 (Paris), p.181.

4- M.A.R. Colledge, 1967 *The Parthians* (London). pp.155-156.

5- R.Ghirshman.; 1976. "Terrasse Sarées de Bard-e Néchadeh et Masjed-i Solaiman". *Mémoires de la délégation archéologique en Iran* 45 (Paris), Vol 1&2.

6- W.B. Henning, *Op.cit.*, p.373.

عکس شماره ۷

شکستگی سنگ افتاده باشد وی نیز می‌تواند طبق جدول دولافویه به کمشکیر چهارم پسر کمشکیر شاه بزرگ (۷۲ ق.م) منسوب باشد.

۱- این اسم بنا بر قرانتهای هنینگ در روی سکه چهار دره‌سی KBNSKYR نوشته شده است.

KBNSKYR WRWD MLK BR WRWD MLK

یعنی: کمشکیر آرد شاه پسر آردشاه